DE

Theſis I.

LEx non à ligando, ut Scholaſtici nonnulli arbitrantur; ſed à legendo, ſive quod publicè legeretur ita dicta eſt, ſivè quod è multis quæ fieri poterant conſultatione quâdam lecta, id eſt, delecta eſſet.

II. Variè à variis accipitur. Propriè tamen ſignificat id, quod imperatur vel prohibetur aliquid vitæ humanæ, uſurpaturque 1. Latè, ut includat & jus naturæ & conſuetudinem. 2. Strictius, & opponitur 1. Naturæ 2. Conſuetudini 3. Plebiſcito & cæteris Romani juris ſpiciebus.

III. In Primâ illâ & latiori ſignificatione accepta lex eſt Regula humanarum actionum à majeſtate præſcripta.

IV. Quando regula lex dicitur, notandum hîc eſt 1. excludi à legum appellatione conſilia, permiſſiones, & alia hujuſmodi, honeſta quidem, ſed ita non obligantia, ut contra agere peccare ſit, aut agere non rectè. Regula enim eſt ſecundum quod aliquid rectum eſt vel non eſt. 2. Leges non eſſe illa ſingularum actionum præſcripta v. gr. Quando Noah jubetur extruere arcam, Abrahamus mactare filium &c. Regulæ enim eſt eſſe plurium, ſive ad plura applicari. 3. Vim ac nomen illis legibus perire, quas Iudex mentitâ æquitatis ſpecie in omnes partes flectere poteſt & reflectere. Regula enim rigida eſt,

nec Lesbia illa, plumbea, flexilis proprium regulæ nomen meretur. *Vide Bod. de Republ. l. 1. 751.*

V. Objectum legis ſunt actiones humanæ: rationales nimirum, ſolæ, uti liberæ ita juſti atque injuſti, præmij pœnæve capaces. Solæ dico. Nam 1. bruta & quorum ſe ratio non exſerit, furioſi, infantes quoniam intellectu atque arbitrij libertate deſtituuntur, nihil agunt, quod poſſint objecto præſente & poſitis omnibus ad agendum requiſitis etiam non agere, & conſequenter nihil, quod juberi vetarive, præmio aut pœnâ affici queat. 2. Hominis actiones omnes hujuſmodi non ſunt, ut juſtæ poſſint & injuſtæ dici. Etenim ſi omnes hoc loco actionum diſtinctio ab agendi aut non agendi facultate ſumenda eſt (uti profectò eſt) ſequitur, vegetativas nullo modo ſub legem cadere, ſenſitivas eatenus, quatenus rationis imperio ſubjacent.

VI. Efficiens cauſa legis eſt majeſtas, cujus & primum & proprium & incommunicabile jus eſt, leges præſcribere, & velle jubere, quod civium in Republicâ actiones conſtringat. Signanter dico, jubere, item: leges præſcribere. Aliud enim eſt, ſcribere leges, aliud præſcribere. Sive, ut explicatius dicam, Aliud eſt deligere aliquid & proponere, quod, ſi ſanciatur, lex eſſe poſſit: Aliud jubere idipſum, atque autoritate ſuâ, ut lex ſit, efficere. Hoc voluntatis opus eſt, illud intellectus. Hoc nemo poteſt præter eum, qui ſummæ rei præeſt. Illud etiam alij majeſtatis minime participes. v. gr. Prudentes qui Principi legem juſſuro à conſiliis ſunt: Magiſtratus item, quorum in Republicâ jus eſt leges ferre (propriè loquor & Romano more) populumque rogare, velint jubeant, id quod à ſeſe promulgatum eſſet, valere. Ita etiam leges ſcripſerunt non præſcripſerunt, Spartanis Lycurgus, A-

thenien-

thenienſibus Solon, Romanis ſuis Romulus, Numa & cæteri, qui in Rebuſpubl. non monarchicis legum latores audiunt.

VII. Vltima definitionis voce ad legem, ut præſcribatur, requirimus, id eſt, 1. ſanciatur 2. promulgetur (utrumque vocabuli unius vis, ſi attendas, complectitur.) A ſanctione quomodo omne ſuum eſſe lex habeat ex antecedente theſi ſit perſpicuum. Non minus, certè ad efficaciter obligandum neceſſaria eſt promulgatio. Nam lex eſt regula & menſura actionum: vana autem eſt regula, niſi operantibus applicetur, quod fieri non poteſt, niſi per ejus notitiam. *vide Thomam Aq. 1. 2. q. 90. art. 4. Dom. Soto. q. 1. art. 4. de Iuſt. & Iure.*

IIX. Definitio legis ſatis, ni fallor, explicata eſt. Quod præterea à Cic. *lib. 1. de L.L.* Thoma *1. 2. q. 92. art. 1.* Dom. Soto. *q. 2. art. 1. de I. & I.* Franc. Picc. *gr. 10. c. 24.* Gregorio de Valentiâ & alijs ad legem tanquam maximè eſſentiale pertinere putatur, ut juſta ſit, uſque ex publico conſtituta, ad certam fortaſſe legis qualitatem, bonitatem nimirùm facit aliquid, ad eſſe certè non requiritur, uti probat hoc ſufficientiſſimè clariſſimus Hornejus Præceptor meus colendus *lib. 4. civ. doctr. cap. 3.*

IX. Iam quotuplex ſit lex, videamus: Dividitur autem primò ratione cauſæ efficientis in divinam, quæ à divinâ majeſtate eſt, & humanam, quæ ab humanâ. Divina porro dividitur in Naturalem & Poſitivam.

X. Lex naturæ (definiente Grotio *lib. 1. c. 1. de Iure belli & pacis*) eſt dictatum rectæ rationis indicans actui alicui ex ejus convenientiâ aut diſconvenientiâ cum ipſâ naturâ rationali ineſſe moralem turpitudinem aut neceſſitatem moralem, ac conſequenter ab autore naturæ DEO talem actum aut vetari aut præcipi.

XI Eſt autem hæc eadem, quæ aliàs quia omnibus gentibus à Deo præſcripta eſt, gentium lex dicitur. Cicero *lib.3. offic.* Neque vero (inquit) hoc ſolùm naturâ id eſt jure gentium, ſed & legibus populorum eodem modo conſtitutum eſt. & alibi: Omni in re conſenſio omnium gentium lex naturæ putanda eſt. Apud Xenophontem *libro de dictis & factis Socratis*, elegans eſt hâc de re locus, & digmus adſcribi. Αγράφους δέ τινας ἴσα, ὦ ἱππία, νόμους &c. *Noſti etiam ô Hippia leges quaſdam eſſe non ſcriptas? nempe eas dicis, inquit, quæ apud omnes gentes peræquè obſervantur. Potes ne igitur, inquit, dicere, illas ab hominibus latas eſſe? Quomodo, inquit: qui neque unum in locum omnes convenire, neque ſermone uno uti poſſint? A quibus ergo leges iſtas latas arbitraris? Equidem à Diis arbitror eas datas hominibus fuiſſe. Etenim apud omnes gentes prima illa poſita lex eſt, ut Deum veneremur. Præterea lex ubique eſt, ut honorem parentibus deferamus.* Hæc ille.

XII. Præcepta ejus ſunt vel principia vel concluſiones. Principia appello quorum veritas abſque longè repetito diſcurſu patet. Qualia ſunt: Cole Deum, Honora parentes, Vive honeſtè, Læde neminem, ſuum cuique tribue, Fac alteri, quod tibi fieri vis &c. Alterius generis ſunt, quæ à principijs per cogentem & neceſſariam conſequentiam deducuntur; ſive propinquiora illa ſint, habeantque promptam & facilem cognitionem, ut non eſſe occidendum: ſive remotiora ſint, quæque difficilius & ferè à doctis tantùm inferuntur, v. gr. Non eſſe ob idem delictum eâdem pœnâ pecuniariâ (quinquaginta forte vallenſium) afficiendos, illum qui decem millia in ære habet, alium ve qui centum tantùm. Aliud exemplum affert clariſſimus Hornejus hoc loco quem vide.

XIII. Malè

XIII. Malè Vlpiano *l. 1. ff. de Juſt. & Jure.* lex ea naturalis dicitur, quam natura omnia animalia docuit quæq; adeo non humani generis propria, ſed omnium animalium, quæ in cœlo, quæ in terrâ, quæ in mari naſcuntur communis eſt. Sive enim, ut ſonant, verba intelligas, non debuit ad bruta uti rationis ita juris expertia lex naturalis extendi, ſive malis cum Cujacio in eum ſenſum detorquere, ut quæ bruta faciunt incitatione naturali, ea ſi homines ratione faciant jure naturæ feciſſe dicantur, non erat hoc in juris ſive legum diſtinctione magnopere attendendum, cum ad legis naturam parùm vel nihil referat, ſitne actus quem præcipit homini proprius, an cum animantibus alijs communis.

XIV. Malè etiam ad legem naturæ à multis referuntur: libertas, vis atque injuriæ propulſatio, maris ac fœminæ conjunctio, liberorum procreatio, & alia hujuſmodi à naturâ quidem deſcendentia, à lege naturæ nequaquam. Sunt autem diverſa, eſſe à naturâ & eſſe à lege naturæ, quove confunduntur magis, eò accuratiùs ab invicem diſtinguenda. Naturalia ſive à naturâ eſſe dicuntur etiam illa 1. quæ natura permittit tantùm, 2. ad quæ inclinat, 3 quæ honeſta eſſe indicat, etſi non debita, 4. quibus natura non repugnat, quæve ideo juſta dicuntur, quia injuſtitiâ carent &c. A lege naturæ ſola illa ſunt, quæ jubet natura, ut fiant vel non fiant, quæve adeo ſive peccato nequeunt omitti. ut educatio liberorum &c.

XV. Sunt ergo à lege naturæ actiones virtutum, omnium, non omnes, cum quædam earum ſint à ſolo humano inſtituto, multæ etiam liberè ſine obligatione ſuſcipiantur. Contra naturam ſunt non omnium ſolùm vitiorum actiones, ſed omnes etiam, nec enim aliqua

in ſe vitioſa actio eſt, quaſi vitare à naturâ non jubeamur: Ubi notandum tamen eſt: duobus modis peccata vel vitia contra naturam dici. *Natura enim hominis* (verba ſunt Thomæ *1.2.q.94. art.3. ad 2.*) *poteſt dici vel illa, quæ eſt propria hominis, & ſecundum hoc omnia peccata, in quantum ſunt contra rationem, ſunt etiam contra naturam: vel illa, quæ eſt communis homini & aliis animantibus, & ſecundùm hoc quædam ſpecialia peccata dicuntur eſſe contra naturam; ſicut contra commixtionem maris & fæminæ, quæ eſt naturalis omnibus animalibus eſt concubitus maſculorum; quod ſpecialiter dicitur vitium contra naturam.*

XVI. Habet lex naturæ præ cæteris duo maximè peculiaria. Vnum, quod poſitivæ leges materiam ſuam, actiones nimirum ante indifferentes ſpecificant, & bonas faciunt præcipiendo, malas vetando; naturalis verò actiones, quoniam ex ſe & ratione ſui decent vel dedecent, honeſtæ vel inhoneſtæ ſunt, idcirco eas debitas facit vel illicitas, jubet vel prohibet. Alterum, quod poſitivæ leges tam divinæ quàm humanæ à liberrimâ ſummæ poteſtatis voluntate & conſtitutione dependent, ac tolli, mutari, laxari poſſunt, quotiès earum latrici majeſtati vel libet, vel publicâ è re eſſe videtur; naturalis verò, tanquam radius quidam æternæ legis, imò ipſa æterna lex humanæ naturæ quodammodo impreſſa & participata, non magis mutabilis aut ſublatilis eſt, quàm ipſe DEVS.

XVII. Eſt autem hæc boni malique diſcretrix notitia humanæ naturæ à Deo inſita, & quemadmodum una omnium natura eſt, ita omnibus & ſingulis quaſi connaſcitur, tum demùm cum effectu promulganda cum ratio ſe cujuſque incipit exſerere. Nec obſtat, quod multas apud gentes, non illas ſolùm, quæ omni huma-

nitate

nitate exutæ quaſi obbrutuerant, ſed moratiores etiam plurima contra naturæ tam principia quam concluſiones fuerunt & moribus recepta & legibus ſtabilita. Nam prava educatio, & publica peccandi conſuetudo extinxerunt illud non minus his gentibus quam alijs congenitum lumen, effeceruntque ut lege naturæ quaſi oppreſsâ quæ adverſantur illi maximè partim licita, partim etiam honorata eſſent. Ita contra naturæ legem ſine dubio eſt· idolum divino cultu afficere, humano ſanguine ſacra facere, furari & rapto vivere, matribus & filiabus miſceri, infantes recens natos exponere. &c. Et legimus tamen pleriſque populis idololatriam, Phœnicibus eorumque colonis Carthaginienſibus, Iſraelitis item, & ſeculo ſuperiori Americanis (hominibus non ita feris, uti vulgo putantur) ἀνθρωποθυσίας ſive hominum immolationes, furta Lacedæmonijs, latrocinia Germanis, matrum filiorumque connubia Babylonijs, infantùm expoſitiones Græcis Romaniſq;, alia alijs in uſu fuiſſe: Cujuſmodi multa exempla collegit clariſſimus Calixtus *tractatu de Legibus* morali Theologiæ inſerto.

XIIX. Huic poſtea hominum tam cæcitati quam malitiæ quò mederetur, & efficacius contumaces obligaret, DEUS ter Opt. Max. eam ipſam naturæ legem inſcriptam quidem humanis mentibus, ſed apud pleroſque, ut dixi, peccandi conſuetudine obrutam ſolenniùs in monte Sinai promulgavit, & firmiori quaſi ratione præſcripſit. Eſtque ad hunc modum repetita naturæ lex ea quæ mutato paulùm nomine moralis alias dicitur, comprehendens cùm decalogi præcepta (tertio quod poſitivi juris eſt excepto) tum cætera illa, quæ paſſim in libris Moſaicis ad decalogi explicationem videntur pertinere, nec facta tamen propter novam illam

promulgandi rationem poſitiva eſt, ſed eſt manſitque ipſa illa naturalis & cordibus humanis inſcripta lex, repetita tantum, & firmiori (ut videtur) ſolenniori certe ſanctione ſtabilita. De lege divinâ naturali hactenus

XIX. Leges divinæ poſitivæ (aliàs voluntariæ, quod ex voluntate divinâ ortum habent, item divinæ quia de autore earum Deo certiùs conſtabat, dictæ) illæ ſunt, quas Deus ter Opt. Max. non quod aliquid ſui naturâ bonum continerent, ſed quia ſic libuit pro liberrimo ſuo arbitratu vel univerſo humano generi, vel uni alicui populo dedit poſuitve. Humano generi ter legimus à divinâ majeſtate leges datas. *Primò* ſtatim poſt mundum conditum. *Secundò* poſt diluvium (ad poſt diluvianas leges referenda ſunt ſeptem præcepta filiorum Noah, ſi vera eſt Iudæorum traditio) *Tertiò* poſt adventum Chriſti in carnem. Vni populo; tùm, cum Abramum ſpeciali mandato Deus ſevocaverat, ejuſq; ex Iacobo nepote poſteros, cum jam in populum ingentem excreviſſent, delegerat ſibi peculiari imperio gubernandos. Hujus generis ſunt præcepta de ſacrificijs, de ſabbatho (obſervandi præceptum intellige, nam illud recordandi omnes homines concernit) de circumciſione; ciborum & dierum diſcrimine, & alijs hujuſmodi, ſive ob vitandum malum in quod proni erant Iudæi, ſive ad experimentum obœdientiæ, ſive in memoriam beneficij â Deo accepti, ſive ad rerum futurarum ſignificationem peculiariter introducta. Sed hiſce non immorabimur, cùm, quia tanquam divina ad Theologorum ſcholas videntur pertinere, tùm quia aliàs accuratiſſimè jam pertractata ſunt ab incomparabili & ſæpe lauda-

laudato Hugone Grotio *libro quinto de veritate relig. Chriſtianæ*, *& libro de jure belli ac pacis* paſſim.

XX. Vnum tantùm intelligentiam ejus, quod modo de peculiari imperio, legibuſque populo Iudaico peculiariter datis memoratum eſt, non poſſum non obiter monere: Deum nimirùm, etſi Duces populo ſuo Iudiceſque daret, ſenatum etiam ſeptuaginta virorum ſub Moiſe inſtitueret, imperium tamen ſive ſummam poteſtatem in nullum horum contuliſſe, uti queas vel formam aliquam ariſtocraticam ſub illis ſeptuaginta, ut quidem faciunt, vel regni ſpeciem ſub Iudicibus ſtatuere, ut alij, ſed ipſum; quemadmodum majeſtatis præcipua jura: jus leges ferendi & interpretandi, jus belli & pacis, jus ſummos magiſtratus & belli Duces creandi ſolus (uti in Moiſis, Ioſuæ, Iudicum &c. hiſtoriâ videre eſt, uſurpabat, ita ſolum etiam ipſam ſibi majeſtatem retinuiſſe, donec tandem populo Regem hunc ſuum rejiciente ſummam illam poteſtatem, quâ ipſe eouſque populum ſuum monarchicè gubernarat, in hominem Saulem, volens quidem, ſed magnâ cum indignatione transferret. *1. Sam. 8.* Hæc obiter.

XXI. Nunc ordo nos ad alteram ſpeciem humanas nimirùm leges perducit, prioribus illis tam inventione quàm dignitate poſteriores. Inventione. Nam prima agendorum regula ab ipſo Deo erat hominibus præſcripta, novos caſus, ſi quando emergerent, Principes primo familiarum, deinde Reges ad ſeſe delatos, ut videbatur, decidebant. Poſteà cum creſcentibus negotijs, creſcente etiam hominum malitiâ operoſum nimis eſſet ſingulis ita negotijs quaſi ſingula jura condere, nova tamen indies, ſive quorum arbitrariâ determi-

natione rectè & commodè vita humana inſtitui nequibat, occurrent, ſcribi demùm in Rebuſpublicis jam ordinatiùs conſtitutis humanæ leges cœperunt, quæque erant à Deo humano arbitratui commiſſa (erant autem multa) regulis quibuſdam arbitrarijs determinari. Nolo hîc de legum harum poteſtate, causâ efficiente, objecto, ſanctione & promulgatione prolixiùs diſquirere, paſſim enim hæc apud alios explicata ſunt, & poſſunt ea quæ ſupra dixi de lege in genere ejuſque requiſitis ad ſpeciem facilimè applicari. Id ſolum explicabo, quid determinatum nobis à divinâ lege dicatur, & quomodo ea quæ ſuperior lex indeterminata reliquit humanâ à lege determinentur.

XXII. Prius ſic optimè poteſt cognoſci, ſi præſupponamus 1. Omnem legem obligare, atq; hinc 2. Vnicum ejus actum eſſe, ut aliquid fiat vel non fiat jubere. 3. Quæ huic ordini à Modeſtino *l. 7. ff. de LL. Thomâ 1. 2. q. 92. art. 2.* accenſentur ad legis actus non pertinere: permiſſionem quia ſine obligatione fit, punitionem quia primariò legi non intenditur. 4. Eam, quam dixi, punitionem interdum quidem ſecundariò legi, nî fiat id quod juſſum eſt, eſſe propoſitam, & quaſi appendicem ejus principali actui ſubſervire, interdum verò eſſe ipſum illud, quod jubetur, & tum conſiderari, ut actionem humanam, circa quam determinandam tanquam objectum principaliter lex occupata ſit. His nimirum Ità ſuppoſitis patet, id legis divinæ, ſive à lege divinâ eſſe, quod juſſum ab eâ aut vetitum eſt, quodve cum ante fieri aut non fieri, hoc aut alio modo, tempore, loco pro libertate cujuſque fieri poſſet, à Deo demum debitum aut illicitum factum, huic vel illi modo,

tempo

tempori, loco aſtrictum eſt. Contra, quod juſſum aut vetitum à divinâ majeſtate non eſt, ſed humano ſimpliciter arbitratui relictum, ſive actio id ſit, ſive vetitæ aliàs actionis pœna, aut juſſæ modus, tempus locuſve, id omne extra legem divinam eſſe, & dici ab eâ indeterminatum

XXIII. Quandoquidem quid à divinâ lege ſit, quid non ſit, jam explicatum eſt, nunc circa quas actiones humana lex cum effectu verſetur duabus regulis definiamus. *Prima regula:* Quicquid à divinâ lege determinatum, id eſt juſſum aut vetitum jam eſt, circa id neutro modo humana lex cum effectu verſari poteſt. Non enim poteſt. 1. jubere vetita, aut vetare juſſa, & hoc jam manifeſtum eſt. Nec poteſt 2. jubere juſſa, aut vetare vetita, nam hoc eſſet actum agere. Non hic: Si lex aliqua divina invaleſcentibus publicè improbis moribus in deſuetudinem veniat, uti neceſſe ſit humanâ eam conſtitutione revocari, hoc caſu nova aut humana lex cenſeri non debet, ſed manet eadem, quæ pridem fuit, novâ tantum ad humanos animos & notitiam factâ applicatione, uti rectè docet venerabilis Calixtus *libro ante laudato pag. 77. Secunda regula.* Quod divinâ lege determinatum non eſt, & facere tamen aliquid vel ad publicam rem, vel ad ordinem & decorum in eccleſiâ probabiliter putatur, id ſolum & omne (cæteris paribus) pro arbitratu vel jubere vel vetare majeſtas humana poteſt. V. gr. Furturn lege divinâ prohibitum eſt, atque ita eâdem lege punibile, ſed quæ ejus pœna eſſe debeat, id nullâ divina lege, quæ quidem ad nos pertineat, eſt conſtitutum, poteſt ergò rectè à Principe ad ſuſpendium uſque, ſi furta nimiùm creſcentia ita optimè è Rebubl.

 tolli

tolli poſſe videantur, exaſperari. Ita mandatum à Deo eſt, ut omnis qui ſalvus eſſe vult baptizetur; ſed ubinam id debeat fieri expreſſum non eſt. Quò fiat autem decentiùs conſtitui ab humano magiſtratu poteſt, ut non niſi in loco ſacro citra neceſſitatem tam grande ſacramentum adminiſtretur, eſtque ita in plurimis locis non malè conſtitutum.

XXIV. Vulgò lex humana dividitur in civilem & gentium. Civilis eſt, quam populus unuſquiſque aut qui ejus vicem ſuſtinet, ſingulis ſuæ Reipublicæ civibus aut ſubditis præſcribit. Gentium lex eſt, quam plures gentes non fortuitò, aut altera alterius iminatione, ſed quaſi ex compacto ſibi inter ſe conſtituerunt. Plures, dico eo modo, quod apud grammaticos plurale ſingulari opponitur, non quaſi id ſolum quod inter multas aut pleraſque gentes jus intercedit, gentium jus dici mereatur. v. gr. Inter Hiſpanos & Batavos peculiariter hodie conſtitutum eſt, ut bello captus à captore ſe ſuo menſis unius ſtipendio poſſit redimere, &c. hoc cur minùs gentium lex appellandum ſit, quam illud, quod olim, ut capiti capientium hoſtium ſervi fierent, obtinuit, non video, utraq; certè lex gentium eſt, etſi quidem illa duarum ſit, hæc plerarumq; fuerit. Eſt autem circa hanc appellationem obſervandum, aliâ ratione ſuprà th. XI. naturæ legem iſthoc nomine inſigniri, aliâ hic, quando humanæ legis ſpecies dicitur conſtitui. Naturalis ideo lex gentium dicitur, quia OMNIBVS GENTIBVS à DEO præſcripta eſt, hæc vero quia à GENTIBVS IPSIS pro arbitratu conſtituta, atque ita ab ijs qui jubent, cauſâ nimirùm efficiente nomen ſortita eſt. Diſtinctionem hanc & differentiam denominationis non obſervavit, ſed

cum vulgo loquutus eſt Tribonianus, quando initio ſtatim digeſtorum *l. 2. 3. 4. 5. de I.* religionem, obœdientiam parentibus debitam, vis atque injuriæ propulſationem, bella deinde, contractus, manumiſſiones &c. à legum illarum autoribus (Pomponio, Florentino, Vlpiano, Hermogeniano) accuratè ſine dubio à ſe invicem diſtincta uni & eidem juri gentium loco exempli ſubjecit. Quando item *§. 2. Inſt. de I. N. G. & C,* id primum gentium jus dicit, quod naturalis ratio *inter omnes* peræquè conſtituit, deinde *§. 4.* quod neceſſitate urgente & humanis neceſſitatibus *ipſæ ſibi gentes humanæ* conſtituerunt; certè qui accuratè conſiderat, unde nã gentium lex ſic dicatur non temere cũ imperito vulgo naturale illud gentium jus cum hoc arbitrario confundet. Sunt qui autument, id propriè naturale jus dici, quod natura tanquam principia quædam indemonſtrabilia inter omnes conſtituit, nec humanis ab ingenijs excogitatum eſt, quod vero conjuncta hominum & ratio & ratiocinatio ex primis illis principijs deduxit, id gentium jus propriè appellari. Ita quidem illi conantur huic confuſioni mederi; ſed 1. non convenit hæc diſtinctio menti ſive Vlpiani ſive Triboniani, qui id ſolum naturæ jus dixit, quod hominibus cum brutis commune eſt, quod cum brutis commune non eſt, ſive à ratione ſit ſive ratiocinatione profectum gentium jus nominavit. 2. Dupliciter aliquid à naturalibus principijs ratiocinatione deducitur: vel neceſſariò per modum concluſionis, vel probabiliter per modum arbitrariæ determinationis, Si illo, tum gentium jus ita dicitur vel ideo quod gentibus, vel ideo quod à gentibus datum eſt. Poſteriori modo denominatum neutri, priori modo utrique convenit,

venit,

venit, cum concluſiones, ut ſupra diximus, non minùs à natura ſint & vim obligandi accipiant, quam principia. Non ergo per modum concluſionis. Nec etiam per modum determinationis, nam etſi fortaſſis non malè ſic gentium jus naturali contradiſtinguatur, explicationem tamen hanc ut dictis locis accommodemus, exempla de religione &c. gentium juri d. l. ff. ſubjuncta non patiuntur. Quicquid ſit, ut ad propoſitum revertamur, id conſtat, aliâ ratione ſupra legem gentium ſic dici, aliâ hic quando inter humanas leges recenſetur. De naturali illâ gentium lege ibi ſuo loco dictum eſt, altera hæc poſitiva præſentis eſt conſiderationis.

XXV. Rectène autem gentium hæc lex inter leges propriè ſic dictas recenſeatur, novum fortaſſe cuipiam videatur ſi quæramus aut dubitemus, nec deſunt tamen argumenta, quæ reddere hoc dubium poſſunt. Nam *Primò* de ratione legis eſt, ut jubeatur, atque ita à ſolius jubentis voluntate eſſe ſuum habeat & obligandi facultatem. Gentium autem quæ lex dicitur tanquam partim expreſſa partim tacita quædam pactio, uti gentium juris conſultiſſimi fatentur & crebrò inculcant, nullius juſſui, ſed populorum quorundam mutuo conſenſui debet originem. *Secundò* legis proprium eſt, ut non ſolùm poſtquam data eſt invitos obliget; ſed ut dari poſſit etiam invitis. Gentium vero lex aut pactum non eſt, aut ſi pactum eſt, ut illi volunt, poſtea quidem neceſſitatis eſt, ſed initiò voluntatis. *Tertiò* ad legem requiritur, ut in certâ aliqua civium ſocietate jubeatur à majeſtate, id eſt, ab eo qui ſummam illam jubendi & leges condendi in eà Republicâ habet poteſtatem. Talis eſt

eſt in magnâ hac Rerumpublicarum republicâ ipſe Deus, in ſingulis illis & reſtrictioribus pro forma cujuſque vel Princeps vel Optimates vel populus. At gentium hæc lex lata eſt, non à Deo, nam ſic divina eſſet, nec à gentibus omnibus, uti dicere poſſis, Dei indultu univerſitatem illam gentium ad ſuæ Reipublicæ utilitatem quid conſtituiſſe, cùm ipſi, qui de gentium jure ſcribunt, fateantur, quod apud omnes gentes obtinet, vix aliunde, quam à naturâ eſſe; ſed populis quibuſdã, interdũ duobus tantum, ut ante monui: populi autem hi collectim nullam univerſitatem conſtituunt, ſinguli inter ſeſe privatorum loco ſunt. Argumentorum ſumma eò recidit, ut aut omnia omnium pacta, quibus ſe privati ſibi invicem obligant, leges dicenda ſint, aut gentium lex dicenda ita non ſit, ratio enim differentiæ reddi non poteſt. Verùm enim verò etſi hæc ſint vero non abſimilia; cùm tamen appellatio jam ea obtineat, uſus autem dicendi Magiſter ſit, quumq; & lex commiſſoria alijque contractus, aut pacta contractibus addita eo nomine appellentur, quia nimirum vel legis in modum obligant, vel imperativis verbis concipiebantur; obligare etiam aliquid poſſit tanquam pactum, quod initio quidem voluntatis eſt, poſtea obligat, & neceſſitatis eſt, nolumus gentium legis appellationi quicquam derogare, aut quantùm ad eam à communi ſententiâ & trito modo loquendi diſcedere.

XXVI. De primâ legis diviſione, quâ ſupra ratione cauſæ efficientis in divinam eam & humanam dividebamus, ſic ſatis dictum ſit. Nunc ſecundò ratione modi ferendi dividitur in *ſcriptam* & *non ſcriptam*, ſive in legem ſtrictiùs ſic dictam & conſuetudinem. *Scripta* lex dicitur, quæ ſanctione expreſsâ uno tempore & fertur & valet.

Non ſcripta, quæ tacito majeſtatis conſenſu non uno temporis puncto, ſed longo uſu inducitur.

XXVII. Lex autem ſcribi vel ſcripta eſſe dicitur 1. propriè, quæ literis traditur, atq; ita Athenienſes ſcriptis legibus Lacedæmonij non ſcriptis fuerunt uſi; hoc etiam modo jus feudale, quoniam in ſcripturam redactum eſt, nominari poteſt jus ſcriptum. 2. Quæ uno tempore, & expreſsè à ſummâ poteſtate ſancitur, ſive ſcripto id fiat, ſive ita, ut ſemel promulgata non literis, ſed mentibus omnium & memoriæ mandetur: Cum enim plerumq; leges literis & ſcripto proponerentur, obtinuit loquendi uſus, ut etiam qui leges non ſcripto, ſed aliàs perferrent γράφειν νόμους & ſcribere leges dicerentur, quomodo rogari ad huc leges dicuntur etiam illæ, quæ dantur non admodum rogatis. Hâc ſignificatione Lacedæmonijs ſcriptæ non minùs leges fuerunt quam Athenienſibus, ita etiam feudales & aliæ conſuetudines leges non ſcriptæ ſunt, quia non expreſsè nec uno tempore conditæ. 3. Quæ, cum ante non eſſet, quocunq; modo ab hominibus pro arbitratu ponitur. Hoc modo lex ſcripta uſurpatur pro ſolâ humanâ & naturali opponitur, ut in illo trito Ciceronis: *Eſt non ſcripta ſed nata lex, quam non didicimus* &c. 4. Scribi (magis tamen cum compoſitis) dicitur omnis lex, quocunq; modo & à quocunque illa tandem jubeatur, atq; in hâc acceptione, quæ omnium latiſſima eſt, naturalem legem diximus cordibus humanis *inſcriptam*, ſupra etiam theſi ſeptimâ ad omnem legem ut *præſcribatur* requiſivimus.

XXIIX. Hinc videre jam eſt 1, An quomodo ad legem ſtrictiùs dictam ſcriptura requiratur. In primâ enim ſignificatione ſcribendi vocabulum ſi ſumas, non requiritur, ſi in ſecundâ, requiritur, 2, Minùs accuratè

à Tri-

à Triboniano jus non ſcriptum. *Inſt. de I. N. G. & Civ.* principio quidem definiri, id quod uſus probavit, deinde ab inſtitutis Lacedæmoniorum, tanquam inde fluxerit, deduci. Certè ſi Lacedæmonijs nullæ fuerunt leges, ſed conſuetudines ſolùm, non inelegans ſit alluſio; At nullas illis fuiſſe leges quis dixerit?

XXIX Quæritur à nonnullis, quomodo conſuetudo aut veterem legem abrogare, aut novam inducere poſſit, cum tamen 1. ab illicitis plerumq; actibus inchoetur, atq; ita ſit aliquid ex multis malis conflatus. 2. privatis civium actibus invaleſcat, leges autem condere ſummæ majeſtatis proprium ſit, ut ipſi diximus, Verùm hæ diſputationes ceſſabunt, tota etiam conſuetudinum materia rectiùs percipietur, ſi intellexerimus unde conſuetudo ſive lex non ſcripta eſſe ſuum & vim obligandi habeat. Multi ſunt in eâ opinione, ut exiſtimẽt, conſuetudinem τὸ eſſe legis habere à ſeipsâ, obligare etiam non aliam ob cauſam, quam quod populus ſic agat, atq; ita tacitè, quid fieri velit, non verbis, ſed quod efficacius ſit, rebus ipſis & factis declaret. Et verò ita quis credat argumentari Iulianum *l. de quibus, ff. de LL.* Sed, ſi verum hoc eſt, duo inde ſequuntur abſurda 1. in republicâ monarchicâ, ubi populus nec expreſsè nec tacite legem condendi poteſtatem habet, nullam conſuetudinem eſſe obligatoriam. 2. in liberâ etiam civitate conſuetudinem legis vicem ſuſtinere non poſſe, niſi conſtet, eam à majori parte populi innumeris ferè actibus eſſe comprobatam. Rectius fortaſſis eſt, conſuetudinem frequentesq; illos actus non eſſe niſi materiam legis, quæ eſſe ſuũ accipiat à patientiâ & quaſi tacito juſſu vel Regis vel Optimatum vel populi univerſi, utpote qui ſoli in ſuâ quiſq; republicâ majeſtatem, & conſequẽter poteſtatem

habent tam tacitè quam expreſsè leges ferendi: Hinc etiam ad legem non ſcriptam ratione quidem materiæ requiri, ut frequenter aliquid factum ſit & longo tempore, ratione formæ vero, ut ne ille uſus (ſi contra ſcriptam legem ſit) ex vecordiâ Principis vel impotentiâ ortus ſit; ſed ut Princeps 1. ſciverit id fieri. 2. permiſerit fieri. 3. ita plenè & libenter permiſerit fieri, ut quaſi tacitè videatur velle jubere, ut id quod agitur porrò etiam agatur, ultimum enim hoc niſi accedat, permiſſio magis erit, quam juſſus.

XXX. Vidimus jam, quid lex ſit & quotuplex ſit. Quod reſtat de obligatione ejus dicendum ſex poſitionibus abſolvemus, & inquiremus 1. Vnde leges facultatem obligandi nanciſcantur. 2. Quæ leges obligent. 3. Quos obligent 4. Ad quid obligent. 5. A quo tempore obligent. 6. Quouſq; obligent.

XXXI. Obligatio legis principio quidem inde eſt, quod *qui ſe aggregaverant cœtui alicui, aut homini hominibusve ſubjecerant, hi aut expreſsè promiſerant, aut ex negotÿ naturâ promiſiſſe debebant intelligi, ſecuturos ſe id, quod aut cœtus pars major, aut hi, quibus delata poteſtas, conſtituiſſent*, eſtque hæc promiſſio obligationis quæ lege fit cauſa remota. Propinquior cauſa quæq; magis nobis conſideranda venit eſt *juſſus majeſtatis*, à quo ſolo ut eſſe legis ita obligatio dependet; Non verò 1. ab *acceptione*, quaſi inſtituantur leges dum promulgantur, firmentur demùm cùm moribus utentium approbantur, ut ait Gratianus *diſt.* 4. Equidem in liberâ Republicâ quod à magiſtratu (ſive is conſul ſive ſplendidiori nomine Rex appelletur) proponitur, lex non eſt, niſi populus id acceptet, atq; ut ſingulos ſuæ univerſitatis obliget, velit jubeat; Verùm illi populo qui ſe ſubjecit alteri, & omne ſuum imperium

poteſta-

poteſtatemq; à ſeſe in unum tranſtulit, quid præter parendi gloriam relictum ſit, neſcio: Id ſcio, inane mandatum eſſe, quod exequi, cujuſq; adeò bonitas à judicio, vis à voluntate mandatarij dependet. Nec 2. obligatio leges *à ratione* ejus eſt, ut illi ſtatuunt, qui rationem formam dicunt & quaſi animam legis, quæ etiam ſi Principis autoritas non accedat, lex tamen ſit obligetve. Profectò ſi Princeps nullâ bonâ ratione inductus quid conſtituat, Tyrannica lex eſt, nec hinc tamen 1. opus eſt, ut ſuæ cuiq; legi rationes addantur, quibus, id quod jubetur, ſubditis perſuadetur: Tanquam emiſſa divinitùs vox jubeat lex non diſputet. *Mone* (inquit Seneca) *dic quid me velis feciſſe: non diſto ſed pareo.* 2. Si quando princeps rationes, quidve ſe ad hoc vel illud jubendum impulerit, legi præmittat, nec ſic tamen ratio quicquam vel ad eſſe legis, vel ad obligationem ejus confert; lex eſt, quia jubet, obligat, quia jubetur, quidquid vel eſſentiæ habet vel roboris id omne à ſolo majeſtatis juſſu & voluntate ſortita eſt.

XXXII. Quærebatur ſecundo: quæ leges obligent. Reſpondeo: *Omnes*: Hoc tamen ordine, ut ſuperior ſemper prævaleat, id eſt, ſi aut totæ ſibi invicem contrarientur, aut certo in caſu ſervari ſimul nequeant, uti tum obligatio legis inferioris à ſuperiore ſeu digniori lege impediatur. Conſtet autem divinam legem ſuperiorem eſſe humanâ, inter divinas naturalem poſitivis digniorem: atque hinc dubium non eſt, ſi humanâ lege quid jubeatur, quod vetitum divinâ eſt, aut vetetur, quod illâ juſſum, eo caſu, quod Apoſtolus ait, Deo magis obbœdiendum eſſe quam hominibus. Item ſi divinâ poſitivâ quid juſſum ſit, quod aliquo incidente caſu ſine naturalis violatione fieri non poſſit, tum naturali poſitivam ut digniori cedere.

XXXIII. Obligantur lege (hoc enim tertium erat) ij omnes, quibus data eſt, vice verſâ, quibus data non eſt, ij omnes, utut aliàs ſubditi ſint, imò utut ſimilis ratio ad illos videatur pertinere, non obligantur. Ita v. gr. Naturæ lex, quoniam omnium mentibus inſculpta, atq; ita omnibus à Deo præſcripta eſt, omnes ubiq; homines ratione utentes, cujuſcunq; illi conditionis ſint, obligat, etiam regeneratos, etiam eos, qui humanis aliàs legibus ſoluti aut ſuperiores. Idem de illis dicendum, quæ præter naturales univerſo humano generi impoſitæ ſunt, nec enim eſt ab harũ obligatione quiſquam exemptus. Illarum legum ſe aliter habet obligatio, quas ſupra de circumciſione ſacrificijs &c. peculiariter latas memoravimus, quemadmodum enim hæ, partim ſolis Abrahami poſteris, partim ſolis Iſraëlitis à Deo impoſitæ ſunt, ita neminem præter illos ſolos obſtrinxere. Atq; hinc (uti Grotius præclarè monet in ante laudato *libro quinto de veritate relig. Chriſt*; neq; Moiſes ſocerum Iethronem ad hos ritus ſuſcipiendos adhortatus eſt; neq; Ionas Ninivitas, nec alij Prophetæ Chaldæos, AEgyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad quos ſcribunt, ob eos non ſuſceptos reprehendunt, cum peccata ipſorum ſatis exactè enumerent. Circa humanas leges trita, & tam apud Iureconſultos *ad l. Princeps ff. de LL.* quam Philoſophos agitata quæſtio eſt: *ſit e ipſe Princeps* (intellige qui majeſtatem habet, à quo cæteros legum latores theſi ſextâ diſtinximus) *legibus ſuis obſtrictus.* Duplex autem legum omnium vis eſt; Vna dirigendi (ſive obligandi) altera cogendi. Cogi non poſſe Principem ad leges ſuas ſervandas, neque, ſi eas tranſgreditur, à quoquam homine tranſgreſſionis pœnâ exigi poſſe, pleriſq; jam conſtat, ſed directivâ vi legis an obligetur, id eſt, etſi

pœnâ

pœnâ affici non poſſit, an peccet tamen, ſi legibus ſuis non vivat, de eo adhuc controvertitur, alijs id negantibus, affirmantibus pleriſq;. Vtra autem opinio verior ſit, mei fortaſſis judicij non eſt definire, veriſimilius videtur, neutra vi legis Principem obligari. Etenim eos ſolos obligat lex, quibus data eſt. Principi autem data non eſt. Ergo. Præmiſſarum probationẽ in congreſſu videbimus. Etſi autem, ut dixi, legibus Princeps ſolutus ſit, quò tamen decentior cũ membris capiti convenientia ſit, quove efficaciùs ad id ſervandum, quod juſſum eſt, ſubditos inducat, præclarè egerit Princeps, ſi ultrò ſe ſuis legibus conformet, nec ſubditis quicquam præcipiat, quod ſibi non prius ipſe imperaverit, Nam, ut in veteri verſu eſt,

Præſul ut amptruat, inde & volgu redemptruat olli.

Et pulchrè Claudianus:

In commune jubes ſi quid cenſeſq; tenendum,
Primus juſſa ſubi, tunc obſervantior æqui
Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipſum
Autorem parere ſibi.

XXXIV. Obligat lex omnis primò quidem & principaliter ad *obædientiam*, ſecundario, nî fiat id quod juſſum eſt, ad *pœnam*. Hanc tamen certam ſemper conſtitui opus non eſt, ſufficit, ſi repeti â tranſgreſſoribus poſſit legis vigore & obligatione, uti rectè monet Greg. de Valentiâ *diſp. 7. q. 2. p. 2.* & ex illo clariſſimus Hornejus *civ. doctrinæ p. 583.* Quod ad pœnam obligari delinquentem diximus, intelligendum ſic eſt, ut pœnam nimirum ſtatutam patiatur delinquens, non ut ipſe eam in ſe exſequatur. Nam exſecutionem ejus quod attinet, *lex pœnalis duobus membris ad diverſos loquitur* (verba ſunt Dominici Soti *lib. 1. q. 6. art. 1. pro concluſ.*) *cum enim jubet, ne quis quid facit, ſubditos alloquitur, cum vero addit; contrafaciens eo ipſo*

eo ipſo dominium rerum perdat, aut ipſo jure bona amittat, aut bona illius ſint confiſcata, non tam cum ſubditis loquitur, quam cum Iudicibus juſtitiæ executoribus, quibus talem imperat animadverſionem. Hæc Soto.

XXXV. Incipit lex obligare, quando promulgata eſt, id eſt, quando quocumq; modo id præſtitum eſt, per quod jam condita in notitiam omnium, qui culpabili negligentiâ non laboraverint, veniat. *Condita*; dico: atq; ita ſumo vocabulum promulgandi non latius ſolùm, ſed modo planè diverſo ab eo, quo Romani iſthoc vocabulo circa leges uſi leguntur. Illis enim non condita ſed condenda, atq; ita, propriè loquendo, non ipſe lex ſed materia tantùm ejus promulgabatur, id eſt, à magiſtratu legem laturo ponebatur in publico, ut inſpici à quovis & conſiderari poſſit, num digna ſit quæ lex fiat, & populi à juſſu formã accipiat an non. Vide Roſinũ *lib. 8. antiq. c. 8.*

XXXVI. Obligat lex tamdiu (quærebatur hoc ultimo) quamdiu & majeſtas eam vult obligare, & objectũ tale eſt, ut cum effectu circa illud verſari poſſit. Ceſſat contra, ut lex, ita obligatio legis 1. quidem à parte objecti ſeu materiæ circa quam, ſi actio, circa quàm occupata fuerat, ſucceſſu temporis deſinat in poteſtate noſtrâ eſſe, ut juberi amplius cum effectu non poſſit, prohiberi eam opus non ſit. Item: ſi objectum ita mutetur, ut obſervari lex nequeat, quin violetur alia magis obligans, & hoc enim caſu obligationem ejus ceſſare ſupra dictum à nobis eſt. Ceſſat 2. à parte Legislatoris, ſi ipſe illi aliàs obligaturæ autoritatem ſuam ſubtrahat, legemq; aut in totum aboleat, aut in certis ſeu caſib⁹ ſeu perſonis valere nolit. Dicuntur ſingularem actionum perſonarumque à legis obligatione exemptiones illa quidem *diſpenſatio* hæc *privilegium.*

XXXVII.

XXXVII. Venit autem circa legum abrogationem præcipuè notandum *Primò*, eſſe ſolius majeſtatis, ut ferre leges, ita tollere, aut in facto aliquo particulari relaxare: Intellige: ſi ejuſmodi ſint, quæ relaxari aut abrogari queant. Etenim, quod *ſecundò* obſervandum eſt, poſitivas quidem & abrogabiles eſſe & relaxabiles, cum à liberâ majeſtatis voluntate dependeant, dubium non eſt. De naturali ſeu morali, an talis ſit, ut manente objecto â divinâ majeſtate obligatio ejus vel tota vel in certis caſibus removeri queat, controvertitur. Qui ſublatilem eam, aut certè relaxabilem ſtatuunt, opinioni ſuæ partim legislatoriam poteſtatem ſubſtruunt, quæ talis plerumq; eſt, ut legibus à ſe latis liberrimè dominari, atq; ita pro arbitratu diſpenſare in ijſdem poſſit: partem ſacra ſcripturæ nonnulla loca *Gen. 22. v. 2 Exod. 11. v. 2.* &c. ubi Deus homicidium & furtum, lege naturæ ſine dubio prohibita, non ſolùm permittere, ſed, quod plus eſt, imperare etiam videtur. Negantis ſententiæ propugnatores Dei urgent divinæque voluntatis conſtantiam & immutabilitatem; ad loca autem è ſcripturis allata reſpondent: videri quidē in iſtis caſibus mutari naturæ legem, at ſi propriè loquendum ſit, non legem mutari ſed legis obiectum. V. gr. AEgyptiorum aurea & argentea vaſa *Exod. 11.* Iſraelitis in præſtitæ operæ compenſationem ſententiâ Dei tanquam ſummi Iudicis eſſe adjudicata, atq; ita Iſraelitas non aliena ſed ſua ſecum portaſſe: Vbi autem res aliena non eſt, ibi nec furtum fieri: ubi furtum non eſt, ibi nec poſſe, furtum eſſe imperatum, dici, aut licitum factum. Poſterior hæc ſententia uti veriſſima eſt, ita ratio differentiæ, cur cæteræ quidem leges ab autoribus ſuis flecti & reflecti poſſint, naturalis non item, hæc mihi potiſſima videtur: quòd illæ ab initio condi potuerunt &

runt &

runt & non condi, conditæ autem ſunt, quia majeſtati ſic viſum eſt; hæc vero homini ad divinam imaginem rationali condendo non potuit non & præſcribi & inſcribi, nec tolli ergo eodem objecto manente videtur poſſe.

XXXIIX. Diximus, quouſq; lex obliget, & quomodo ejus obligatio à majeſtate removeatur. Addunt nonnulli, ceſſare legem, & quidem citra majeſtatis conſenſum, ſi ratio ceſſet, ob quam lata eſt, atq; ita lex vel publicis commodis incipiat obſtare, vel certè ea, ut facere legem oportet, parùm promoveat. Horum ſententiæ couſq; ſubſcribimus, ſi evidentiſſimè conſtet 1. à certâ ratione tanquam causâ unicâ voluntatem Legiſlatoris ad aliquid jubendum fuiſſe motam. 2. ceſſare planè rationem illam: ut eo caſu lex ceſſet, non ipſo jure, quod ajunt aut citra Legiſlatoris conſenſum, ſed & voluntate ejuſdem præſumptâ, qui ſi publicæ ſalutis ſtudioſus eſt, uti eſſe præſumitur, nolet vel pernicioſis legibus populi comodo obeſſe, vel inutilibus civitatem ſuam obruere. Quandoquidem verò, quæ dixi, evidentiſſimè ſemper conſtare non poſſunt, cum nequeat omnium, quæ à majoribus conſtituta ſunt, ratio reddi, haud è publica reputamus eſſe, regulam vivendi cujuſvis arbitrio judiciove hoc modo committi, præſertim, *cum ideò principalem fortunam rebus humanis Deus præpoſuerit, ut poſſit omnia quæ noviter contingunt & emendare & componere & modis & regulis competentibus tradere*, ut ait Imp. *l. 3. §. ſed quia. C. de vet. jure enucl.* Accedit & illud, quod paſſim inculcatur à Politicis, legum abrogationem tanquam rem mali exempli fieri non debere, niſi illarum, quæ lapſu temporis ceſſante ratione aut valde pernicioſæ aut inutiles planè Reipubl. effectæ ſunt. Quòd ſi his caſibus ſine majeſtatis conſenſu, ut volunt iſti, lex ceſſaret, ſequeretur, nunquā

è publicâ re eſſe, legem tolli; cum ea propriè tolli ſeu abrogari dicatur, quæ non abrogata porrò etiam obligatura fuiſſet.

XXXIX. Hæc ergo de naturâ legum ſic dicta ſint. Corollarij loco, de obſcuræ legis interpretatione, quotuplex ea ſit & cui quæq; competat, libet ſubijcere. Tribus potiſsimùm modis lex aliqua obſcura eſſe poteſt: 1. Si phraſis ejus ſit inſolens, aut verba adeò antiqua, peregrina, obſcura, ambiguè poſita, ab uſu vulgi remota, ut quid ſignificent, ignoretur. 2. Si verba legis clara ſint, dubitetur autem de mente ejus & ſententiâ: cum fiat nonnunquam, ut verbis quidem ſatis perſpicuis adeò tamen lex indefinitæ loquatur, ut in appellatione ad factum ex mente ejus certis rationibus collectâ vel extenſionem vel reſtrictionem fieri neceſſe ſit. 3. Si lex, de cujus & verbis conſtat & mente, duriuſcula ſeu parùm æqua videatur, atque ita emendatione aliquâ & emollitione indigere. Oritur hinc triplex interpretatio: VERBORVM, MENTIS, ET ÆQVITATIS. Verborum & mentis quæ interpretationes dicuntur, ſcientiæ ſunt, non poteſtatis: Tertia, (quam ſolam nunc æquitatis interpretationem liceat appellare) poteſtatis eſt, & quidem poteſtatis in Republicâ ſummæ: nec enim tam explanatio eſt veteris legis quam novæ & æquioris in locum iſtius ſubſtitutio, eadem cum abrogatione legis aut mutatione, ſi generaliter fiat, cum diſpenſatione, ſi ſpecialiter & certo aliquo in caſu. Hanc tanquam ipſi legi æquivalentem interpretationem inferiori Iudici aut Magiſtratui non convenire, manifeſtū eſt: nam *cum leges inſtitutæ ſunt & firmatæ, non licebit Iudici de ipſis iudicare, ſed ſecundum ipſas*, ait Auguſt. *diſt. 4. cap. 3.* Nec obſtat quod in proverbio eſt, Summum jus ſummam eſſe injuriam:

quodve

quodve paſſim in jure civili jubentur Iudices benignius leges interpretari *l. benignius. ff. de LL.* præcipuam juſtitiæ æquitatiſq; quam ſtricti juris habere rationem *l. placuit. C. de Iudiciis*. Etenim quemadmodum accipitur jus, interdum quidem pro externo verborum contextu; magis tamen propriè pro ſententiâ legis & voluntate: ad eum modum *ἀκριβοδίκαιοι* dicuntur 1. valdè impropriè, qui verbis, eorumq; rigori & nimiæ, ut ita dicam, proprietati tenaciter inhærent, de mente interea & voluntate legis ſatis interdum benignâ minùs ſolliciti. 2. propriè magis, qui legem, cujus ſententia, etſi dura, manifeſta tamen eſt, ſine alicujus vel æquitatis vel iniquitatis reſpectu ad factum quàm ſtrictiſſimè accommodant. Vtrique rigori tam mentis (id eſt ipſius legis) quam ſcripti adhibetur ſua æquitas ſeu *ἐπιείκεια*: illi à ſolo Principe, huic etiam à magiſtratu inferiori. Princeps, quod reapſe durum eſt, emollit, quod iniquum, emendat, inter jus æquitatemque interpoſitam interpretationem ſolus inſpicit, *l. 1. C. de LL.* Iudex etiam inferior benigniora præfert; ſed in dubijs. *l. 56. ff. de R, I.* benigniùs leges interpretatur; ſed (NB.) quò voluntas earum conſervetur, *d. l. benignius. ff. de LL.* atq; ita eas, quarum ipſa ſententiâ ad æquitatem benignitatemq; inclinat. Eram in eo, ut huc afferrem *l. proſpexit. ff. qui & à quibus man. lib. non fiant.* item locum *§. 4. Inſt. de ſucceſſ. liberr.* ubi Imp. ait, ſe legis Papiæ ſummam ita eſſe *interpretatum*, ut pro mille ſeſtertijs unus aureus computetur, quod mirum videtur Hottomanno; ſed quandoquidem plura addere per anguſtiam pagellæ non licet,

HIC ESTO TERMINVS.

BIBLIOTECA NAZ. ... ROMA ...